

Dr. Vinko Zupan:

Avgust Strindberg.

„Ich bin nur durch die Welt gerannt,
 Ein jed' Gelüst ergriff ich bei den Haaren,
 Was nicht genügte, ließ ich fahren.
 Ich habe nur begehrt und nur vollbracht
 Und abermals gewünscht, und so mit Macht
 Mein Leben durchgestürmt . . .“

Citirane Faustove besede bi lahko govoril umrli švedski pesnik o sebi in svojem življenju, — tako je pisal pesnikov prijatelj Karl Strecker ob njegovi šestdesetletnici. V resnici je bilo vse Strindbergovo burno življenje, „druga velika pesnitev Fausta v Evropi.“¹ Kakor Faust, je študiral vse znanosti. Kakor Fausta, je tudi njega razjedala lakota po polnem življenju in na drugi strani spet neutešno hrepenenje po spoznanju resnice. Njegov nemirni duh ga je gnal od študija k študiju: bil je učitelj, medicinec, igravec, žurnalist, sinolog, alkimist, astronom, botanik i. t. d. Od početka prvoboritelj in uvajalec realizma in naturalizma v švedsko literaturo, po svojem svetovnem naziranju pozitivist in racionalist, se vrže, ker to ne zadovoljuje njegovega hrepenenja po spoznanju, v Parizu v plitvi in sleparski okultizem in teozofijo. Socijalist se izpremeni potem v individualista, ki ne stavi razreda proti razredu, ampak vidi v višjih in nižjih slojih le ljudi z njihovimi dobrimi in slabimi lastnostmi. Pod konec svojega življenja postane pod vplivom „nordijskega maga“ Swedenborga mistik, ki veruje, da Bog direktno čudežno posega v njegovo življenje.

Tako je vse svoje življenje strastno in pošteno iskal resnico, zmisel sveta in življenja, pa nesrečna plitva materijalistična doba mu v času njegove najvišje življenske in verske krize, ko se je, prvič oženjen, nahajal v Berlinu — ni dala, da bi se bil filozofsko poglobil in našel takrat notranje ravnotežje. Zelo dobro pravi Karl Strecker o njem, da izraža njegov obraz vso njegovo

¹ Pri sestavljanju te črtice sem se opiral poleg Strindbergovih del predvsem na obe studiji Hermana Essweina: „August Strindberg, Ein psychologischer Versuch. München, 1907“ in „August Strindberg im Lichte seines Lebens und seiner Werke. München und Leipzig, 1909“. Uporabljal sem tudi sestavke v reviji „Das Literarische Echo“, ki jih je pisal J. E. Poritzky.

Dr. V. Z.

osebnost: „Kdo bi pozabil kdaj to nenavadno glavo. Čelo, kakor sestavljeno iz rezanih kamenov, odločne, napete poteze, hladni, ostri in vendar plameneči pogled umetnika, majhna zasločena usta med krepkim obradkom in drzno privihanimi švedskimi brki — končno kljubovalni lasje, ki plapolajo nad širokim čelom navzgor, kakor goreč zubelj.“ Da, resnično, Strindbergovega obraza ni mogoče pozabiti, mene je vedno spominjal na vojake v tridesetletni vojni in uverjen sem, da bi za Gustava Adolfa bil poveljnik v njegovi vojski in divjal z njim po prestrašeni Evropi.

Strindbergova tragika pa je bila, da je bil tako senzitivne, občutljive narave, kakor malo ljudi na svetu, obenem pa invektiven in brezobziren kritik. Ta njegova lastnost mu je prinesla napade in nasprotovanja „javnosti“, filistrov, ki so bili užaljeni; ugovorov pa ni prenesel in postal je prerazdražen tako, da je kričal, postal zloben in končno bolan. Morda bi ga bilo napravilo srečno, mirno rodbinsko življenje bolj močnega. Toda tudi tu ni imel sreče s svojimi tremi ženami. Morda si ni izbral pravih, bile so sicer lepe vse tri, toda niso bile žene, matere in gospodinje: prva je bila igralka Siri Essenova (1878), druga avstrijska pisateljica Frida Uhlova (1898), tretja švedska igralka Harriet Bosse (1901), toda tudi od te se je dal ločiti. Iskal je ljubeče žene, a našel je kokóte. Njegove izkušnje z ženskami so bile zelo slabe, odtod ona neprijazna in ostra sodba o njih, ki ji je vedno primešana grenka bridkost lastne izkušnje. Krivico mu pa delajo tisti, ki ga imenujejo „sovražnika žensk“. Res je, da ne riše nikoli dobre ženske, ampak le ženskega hudiča (drami „Oče“ in „Gospodična Julija“), toda subjektivno pravico ima, da sodi tako o tistih, ki jih je spoznal, da jih ima za ljudi druge vrste, za živali v človeški podobi, ki moža le mučijo in ga odvrčajo od višjega duševnega stremljenja. Obrača se najodločneje proti pretiranemu feminizmu naše dobe, onemu „ženskemu gibanju“, ki je le izraz današnjih nezdravih socialnih razmer, ki bi rado porušilo vse že od prirode dane fizične in psihične razlike med obema spoloma. V tem oziru se popolnoma sklada z rezultati opazovanj modernih prirodoslovcev in razumnih žensk, kakor je Ellen Key. — Ibsen in Björnson rišeta žensko kot angela in mučenico, le moški so tirani in zatiralci (Ibsenova „Nora“); da je spraval Strindberg tudi hudobno žensko na oder, to je popolnoma naravna reakcija proti temu enostranskemu obožavanju žensk.

Tisto pa, kar nam na Strindbergu najbolj imponira, je njegova brezobzirna odkritost; najodkritejši pesnik vseh časov je, ne izvzemši sv. Avguščina in Rousseauja. Fanatik resnice je, ki neizrečeno trpi pod vsako lažjo. Temu resnicoljubju je žrtvoval vse: zdravje, socialno stališče in rodbino. Toda vse življenje bazira na laži, kakor pravi sam: „Svet bi se zrušil, ko bi bili vsi resnično odkriti“. Zato je vse njegovo življenje neprekinjena veriga neznosnih muk in trpljenja. Zato so vsa njegova dela protesti, strastni klici mučene duše, polni notranje resničnosti. Pred vsem njegova avtobiografska dela: *Sin deklice* (1886), kjer riše svojo neveselo mladost:

„Vzgoja je obstajala iz lasanja, zmerjanja in uboganja. Otrok je sprejel z življenjem le dolžnosti in nobenih pravic. Želje vseh so vpoštevali, otrokove so potlačili. Ničesar ni smel prijeti, da bi ne bilo napak, nikjer stati, da bi ne bil na poti, besedice ne izpregovoriti, da ne bi motil. Končno se ni upal več ganiti. Največja dolžnost in najvišja njegova čednost je bila tiho sedeti na stolu in mirovati.“

Taki „vzgoji“ se ne smemo čuditi, če pomislimo, da je živelo v siromašnih razmerah enajst ljudi — roditelja, sedem otrok in dvoje služkinj — v treh sobah. Životarjenje, boj za vsakdanjo skorjo kruha rodi povsod tak družinski pekel in tako vzgojo. Taki rodbini velja Strindbergov izrek:

„Rodbina, ti si domačija vseh socialnih grehot, preskrbljevalnica vseh komodnih žensk, kovačnica družinskega očeta in pekel otrok.“

V knjigi *Razvoj neke duše*, spisani že 1886, a izšli šele zdaj v zbranih delih, nam riše družabne in literarne razmere v Stockholmu in lastno mizerijo l. 1872. Kaže nam, kako so nastala prva dela dvajsetletnega, drama „Mojster Olof“ (1872) in roman „Rdeča soba“ (1879), riše nam svoje tedanje socialistično nazoranje, kako je postal žurnalist, potem knjižničar v kraljevski knjižnici (1874—1876), kako je po ženitvi blodil okoli in končno pristal v Parizu in tam občeval z Björnsonom, bivanje v Švici, kako je postal ateist in kako je nastala knjiga „Sin deklice“. Na koncu govori o mistični moči molitve in eksistenci Boga. Vidi se, kako ga že takrat peče verski problem in kako je že takrat bil nagnjen k mistiki.

Svoje konfesije nadaljuje v knjigi *Izpoved nespametnika* (1888), ki ni nikoli izšla v švedščini, ampak samo v nemškem prevodu. Brezobzirno odkrito slika tu svoj prvi zakon. Svojo strašno duševno krizo, ko je bil na robu blaznosti, riše v knjigah *Inferno*

(1897) in *Legende* (1898), svoje razmerje k ženski pa v knjigah *Razdvojen* (1902) in *Osamel* (1903). Z neizprosno brezobzirnostjo je odgrnil zastor izpred lastnega življenja in nam pokazal svoje napake in zmote, boje in nazore, hrepenenja in želje, dvome in muke. Najhujši sovražnik bi ne mogel govoriti slabše o njem, nego govori sam o sebi. Radi resnice je seciral samega sebe in nam pokazal utripe lastnega srca. In ravno ta poštenost, ki je največja poteza Strindbergove osebnosti, poštenost proti samemu sebi, s katero priznava lastne slabosti in zablode, se zdi seveda filistrom zelo komična in neumna in posmehujejo se mu, češ, bedak, zakaj pa vse poveš! Pa ravno v tej odkritosti, v teh izpovedih je Strindbergova veličina. Morda bo ostalo le malo njegovih del, dram in romanov, ostal pa bo vtisk velike, titanske osebnosti.

Sicer pa sodi Brandes, da bo od blizu osemdesetih njegovih del ostalo še toliko izbranega, trajnega, da Tegnér sploh vsega skupaj ni toliko napisal. Za švedsko literaturo ima pa Strindberg še poseben pomen, ker je ustvaril nov slog v švedski prozi. „Njegova proza, najboljša švedščina, ki so jo kdaj pisali, stoji na isti stopnji z najblagoglasnejšimi verzi Tegnérjevimi.“ Istotako sodi o njem švedski literarni historik Ruben Gison Berg: „Strindbergov slog je suveren; edina dogma, ki se ji pokorava, je koncentracija. Ne briga se za metriko in sintakso . . . Njegov jezik je kakor hroudournik, ki drvi preko skal v dolino. Lakonska kratkost in elipse so pravi izraz njegove eruptivne fantazije. Tudi nonšalansa tehnične strukture njegovih del ima isti vzrok; vse mora biti kratko, pregnantno; ne ljubi uvodov, dolgoveznih popisovanj detajlov (kakor n. pr. Zola), kjer pripovedovalec počiva in se naslaja sam nad seboj. Par kratkih potez z ogljem in čitatelj je sredi dejanja, posebno v malih novelah n. pr. v „Hemsöborna“. Kot svoje literarne vzore je cenil najvišje Victorja Hugoja in Charlesa Dickensa, čigar učenca se je imenoval. Med starimi klasiki sta mu ugajala Ovid in Horac, Homer pa se mu je zdel dolgočasen.“

Predaleč bi nas vedlo, ako bi hoteli na tem mestu naštevati, kaj šele analizirati vsa ostala njegova dela. Le par najznačilnejših omenimo. Strindberg je začel svojo literarno karijero z dramo iz švedske reformacije *Mojster Olof* (1871), ki pa ni našla poti v Evropo. Evropsko ime so mu pridobile šele skrajno naturalistične drame, nastale proti letom devetdesetim: *Oče* (1889), *Enajst eno-dejank* (*Gospodična Julija, Upniki i. dr.*), kjer izvaja najbolj

dosledno svoj naturalistični program: popolna fotografija resničnosti, malo oseb, komplicirani značaji, kakor se nahajajo resnično v modernem življenju. Zanimive so Strindbergove zahteve na moderno gledališče, ki mora biti „intimno“; oder ne sme biti razsvetljen od spodaj, ampak od strani, prostor za gledalce mora biti popolnoma temen, igralci si ne smejo barvati lic, dekoracija mora biti skrbna in ostati vedno ista. Po religioznem obratu petdesetletnega je spet napisal osemnajst dram, kjer daje novo pesnikovo svetovno nazoranje dramam religiozen osnovni ton: V Damask, Ples smrti, romantične igre Advent, Velika noč, Ob kresu (t. j. sredina poletja). Sem spada tudi gigantski krog dram iz švedske zgodovine, ki obsega več stoletij, n. pr. Folkungasagan, Gustav Wasa, Erik XIV, Gustav Adolf II. i. t. d., ki kažejo veliko pesnikovo nadarjenost, čeprav mu snov ne „leži“. Bilo je to ravno po njegovem drugem bivanju v Parizu; vrnil se je v domovino, življenske razmere so se mu izboljšale in v njegovi duši je postalo jasno in mirno. V isti dobi je tudi napisal vrsto pravljicnih in sanjskih iger. Vseh Strindbergovih dram pa je gotovo petdeset. —

Tudi v romanu in noveli je dal Strindberg izraza svoji pesniški individualnosti; ko je bil star blizu trideset let, je izdal realistični roman Røda rummet (Rdeča soba, 1879), kjer slika stockholmsko umetniško bohémo; v to prvo dobo spadajo tudi novele Giftas (Ženitve) iz l. 1884, kjer na oster, satiričen način riše razmerje modernega moškega do ženske. Isti problem rešuje v pozitivističnem romanu Ob širnem morju iz l. 1890., kjer pogine junak romana, „elitni človek“ dr. Borg na svojem inteligenčnem aristokratizmu. Kdor pa hoče uživati Strindberga samo kot umetnika, bo čital njegove čisto objektivne realistične novele: Prebivalci Hemsöja in historične stvari: Švedsko ljudstvo 1882, Švedski pripetljaji in pustolovstva 1883, Historične minijature 1905, Švedske minijature 1908. V drugo, mistično perijodo spadata romana Gotske sobe 1904 in Črne zastave 1904.

Strindberg je pa tudi zelo ljubil naravo in se vedno pečal s prirodnimi vedami. Knjigi, ki obsegata prirodoslovske študije: Švedska narava 1892, in Sylva Sylvarum 1896, imata par naravnost čudovito lepih sestavkov, n. pr. poglavje o ciklamnu in o metulju smrtoglavcu v „Sylva Sylvarum“ — čeprav se knjigi pozna, da je nastala ravno v času Strindbergove najtežje živčne krize in da jo je direktno iztrgal grozeči psihozi. To je lirika za

kemika in fizijologa, za modernega prirodoslovca, ki pa ne sme imeti materialističnih dogem in predsodkov. Znanstvena poglavja v vseh treh Modrih knjigah (1906—8) pa ne morejo človeka več veseliti. Res je nagromadil v teh knjigah toliko vprašanj in problemov, da kar strmimo. Govori o astronomiji in astrologiji, krščanstvu, fiziki in kemiji, zemljepisju, matematiki, radiju, paleontologiji, botaniki, fizijologiji, psihijatriji, severnem tečaju in severni luči, klinastih napisih, Hammurabiju, okultizmu, hijeroglifih, primerja sirske, mongolske, hebrejske, finske, japonske, kitajske i. t. d. jezik med seboj, govori o darvinizmu, logiki, elektriki i. t. d. Strindberg tu sploh taji vso znanost in stavi proti njej avtoriteto sv. pisma, predvsem starega zakona. Ta boj proti vsem strokam moderne znanosti je tako subjektiven, poln rabulistike, da ne napravi več vtiska umetniškega dela, ampak le kaotično na kup zmetanih notic, ki pa postanejo v svoji polemiki proti vsej znanosti sploh smešne. Ta Strindbergov boj proti prirodnim znanostim ne bo imel trajnejše vrednosti nego Goethejeva polemika proti Newtonu . . .

Pesnik je proti koncu svojega življenja začel sam izdajati svoja zbrana dela tudi v nemškem prevodu Emila Scheringa. Dozdaj je izšlo nad petintrideset zvezkov nemške izdaje.

Strindberg ima za modernega človeka mnogo večji pomen, nego kak drug samo-pesnik, l' art — pour — l' artist; pa to ne po svojih teorijah o prirodoslovnih in religijoznih stvareh, ampak po svojih odkritih, poštenih izpovedih o sebi kot človeku: on nam je učitelj življenja, kulturni faktor. Vsi ljudje, ki trpijo na sebi samih, se bore sami s seboj in s svojimi patološkimi lastnostmi, bodo s pridom posezali po teh avtobijografskih delih, kjer se tako krasno kažejo one etične temeljne moči, ki gibljejo in obrazijo vse naše življenje. Ravno patološki značaj — seveda s sposobnostjo ostre samokontrole, kakor jo je imel Strindberg — nam more biti učitelj življenja, saj so patologije edina stvar, ki to življenje motijo. Ravno zadnji člen pesnikove avtobijografije, knjiga „Osamel“, nam kaže pesnika v duševnem miru. Pokazal je, da se more vsak človek z vdanostjo v usodo, s trdno voljo in premagovanjem samega sebe ubraniti patologiji in doseči harmonično duševno ravnovesje, kakor ga je priroda dala sicer brez vseh bojev vsakemu sirovozdravemu tepcu.

V tem boju s samim seboj, v katerem je končno zmagal, nam je Strindberg lahko vzor; v poštenosti tega boja in v brezprimerni odkritosti, s katero je dajal o njem račun, je Strindbergov pomen in njegova veličina za vse čase.